

ژرفش‌های باستان‌شناسی ایران

PAZHOSH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
P. ISSN: 2345-5225 & E. ISSN: 2345-5500
Homepage: <https://nbsh.basu.ac.ir/>
Vol. 14, No. 42, Autumn 2024

New Pahlavi Inscription in Tang-e Bulaghi (Pasargadae 6)

Mojtaba Doroodi¹ , Afshin Ebrahimi² ,
Hamid Reza Karami³ , Farhad Zarei Kordshuli⁴

<https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.27450.2556>

Received: 2023/01/31; Revised: 2023/05/15; Accepted: 2023/05/23

Type of Article: **Research**

Pp: 73-102

© The Author(s)

1. PhD Candidate of Ancient Iranian Culture and Languages, Department of Ancient Languages and Iranology, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: doroodi.official@gmail.com

2. Assistant Professor, Conservation and Restoration Research Institute, Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT), Tehran, Iran.

3. PhD student in Archaeology, Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

4. MA in Archaeology, Department of Archaeology, Faculty of Humanities, Abhar Branch, Islamic Azad University, Abhar, Iran.

Citations: Doroodi, M., Ebrahimi, A., Karami, H. & Zarei Kordshuli, F., (2024). "New Pahlavi Inscription in Tang-e Bulaghi (Pasargadae 6)". *Pazhoheshha-ye Bastan Shenasi Iran*, 14(42): 73-102. doi: [10.22084/nb.2023.27450.2556](https://doi.org/10.22084/nb.2023.27450.2556)

Homepage of this Article: https://nbsh.basu.ac.ir/article_5883.html?lang=en

PAZHOSH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
Archaeological Researches of Iran
Journal of Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

Publisher: Bu-Ali Sina University. All rights reserved.

© Copyright©2022, The Authors. This open-access article is published under the terms of the **Creative Commons**.

Abstract

This paper centers on a newly discovered inscription, first identified in July 2022 within the Bulaghi gorge of the Pasargadae Plain. The inscription, crafted in Middle Persian script following the Sassanid tradition, measures 40 cm in width and 90 cm in length. It features three distinct frames, each containing text. The primary focus is the central frame, which is oriented vertically and consists of eight lines, while the adjacent boxes, positioned above and below the central text, are inscribed horizontally. The upper box features three lines, while the lower box similarly appears to contain three lines; however, only a single word is legible. The primary research inquiries focus on the ownership of the inscription, its date of composition, and its content. Within the Pasargadae Plain, five Pahlavi inscriptions have previously been identified and read. These inscriptions were uncovered in the area referred to as Tall-i Takht between the years 1961 and 1963, and the tombstone is inscribed in Sassanid Pahlavi script. The inscription associated with the present research presents a distinct subject matter compared to the Tall-i Takht inscriptions. It highlights the construction of ancient bridges and embankments, which are thought to have originated during the reign of Khosrow I. Interestingly, before this inscription was uncovered, archaeologists from the Pasargadae World Heritage Site had already recorded the existence of the foundations of an ancient bridge and overpass situated directly beneath the inscription on the Pulvar River. Thus, the discovery of this inscription significantly amplifies its relevance and the imperative for archaeological engagement and conservation. Additionally, it is pertinent to mention that the current study was carried out through both fieldwork and library resources.

Keywords: Pasargadae, Dasht-i Morghab, Tang-e Bulaghi, Pahlavi Inscription, Ancient Bridge.

Introduction

On July 11, 2022, two mountaineers from Pasargad city forwarded an image to the first author (M.D.), a member of the Inscription Research Center of Takht-i Jamshid and the Pasargadae World Heritage Site. They claimed that the image depicted previously unknown symbols. Following this, M.D., accompanied by experts from the Pasargadae World Heritage Site, visited the site and confirmed the presence of a new inscription in Middle Persian script. Consequently, the examination, analysis, and interpretation of this inscription became a primary focus for the authors. Concurrently with the examination of the inscription, archaeologists affiliated with the Pasargadae World Heritage Site reported their findings regarding the works along the Pulvar River, which they had initially observed and documented in 2012 in the aftermath of a recent drought. Notably, these works were discovered beneath the newly found inscription and provide corroborative evidence for the text contained within it. The primary objective of this research is the interpretation and analysis of the new inscription from Tang-e Bulaghi. The inscription recognized as the only significant non-funerary document in Middle Persian script and language (Sasanian Pahlavi) that has been found thus far in the Pasargad Plain and its neighboring areas is of considerable importance. This study seeks to read the inscription and explore the newly discovered ancient text, while also pursuing a historical analysis related to the inscription and its implications. Furthermore, the primary aim of this research is to ascertain the nature of the historical individuals mentioned in the inscription.

The present study seeks to address several key inquiries: What information is conveyed by the newly discovered inscription at Tang-e Bulaghi? To which historical period does this inscription pertain? What ancient and historical texts corroborate the inscription's content? Who is the individual referred to as Zadan Farrokh, mentioned twice within the inscription? Additionally, what was the designation of the Pasargadae Plain during the Sasanian period, and how has this nomenclature transformed in contemporary Persian? In summary, the findings indicate that the inscription pertains to the construction of a bridge and overpass, as well as the delineation of a pathway in the Tang-e Bulaghi during the Sasanian era, with prior documentation of this activity also identified. Zadan Farrokh is recognized as a Sasanian prince from the era of Khosrow Parviz. The region referred to as Dasht-i Murwāb in the Sasanian context is currently known as Pasargadae Plain.

Identified Traces

This inscription contains three frames and three texts. The main part of the inscription is the middle box, which is written vertically with 8 lines. Two

side boxes are also seen above and below the middle text and are written horizontally. The upper box contains three lines, and the lower box also seems to have three lines; Only one word of it can be read. The only word in the lower box: in *oltōy* transliteration and in transcription *ardā* means “pious”. The content of the middle frame will be discussed below.

Transliteration and Transcription of the middle frame of the new inscription at Tang-e Bulaghi (Pasargadae 6)

This inscription has 8 lines and can be seen in the middle frame.

Transliteration

1. [Z̄N]E b[nd] Y sth[m]k¹ LWT[E] [/////////]
2. Z̄NE pwl °cš [z][°]tⁿ plhw^[1] [1] °d
3. Y MN lwt dšt¹ Y mwlw[°]p [°]yt[wn] mlc [1 °d]
4. plmwt¹ krtn¹ mgw¹mltⁿ hl[g Y/////////]
5. °š lwt °wcyⁿk¹ Y QDM bythš
6. z[°]tⁿ plhw¹ YHBWN-t [HW]En[d] h[m] °[k¹]
7. KRA MN °hlwb¹ dot[1] PWN ANŠWTA
8. °pš b[°]hl nkwh MNW °1 Z̄NE pwl

Transcription

1. *ēn *band ī *stahmag *abāg [/////////]
2. ēn pul aziš *zādān farrox *rāy
3. ī az rōd dašt ī murwāb *ēdōn marz *rāy
4. framūd kardan mowmardān *harg [ī //////]
5. *ā-š rōd uzēnag ī abar bidaxš
6. zādān farrox dād *hēnd *hamāg
7. har az ahlawdād pad mardōm
8. u-š bahr nikōh kē ō ēn pul

Translation of the middle frame of the inscription

“This hard dam with [...] this bridge belongs to Zadan Farrokh, who ordered the construction of such a border from the Murwāb plain river. The Muymardān gave the tax and the cost of that river to Bidakhsh, Zadan Farrokh, which is all charity for the people.” Curse on whoever wants to destroy this bridge.

Conclusion

The current research presents the identification of a newly discovered inscription located in Tang-e Bulaghi, which was uncovered in July 2022. This finding contributes to the corpus of extant inscriptions from the Sasanian period. Designated as Pasargadae 6 from now on, the inscription is composed of three distinct sections, all conveying identical

information. This study marks the inaugural effort to interpret and analyze the inscription, which is classified among the records of Sasanian nobility. The content pertains to the construction of a bridge and overpass over the Murwāb River during the 40th year of Anushirvan's reign. Furthermore, the inscription indicates that the bridge was intended for the benefit of the general populace. The funding for this project was allocated to Zadan Farrokh by Muymardān. Notably, Zadan Farrokh, whose name appears twice within the text, is identified as a prominent court official from the era of Khosrow Parviz. The reference to the Murwāb River within the inscription also provides insights into the historical nomenclature of the region during the Sasanian era.

Acknowledgments

The authors would like to express their sincere gratitude to all those who have helped them with their thoughts and support from the time of the inscription identification until the completion of this research. Including: two residents of Pasargadae, especially for the purpose of informing the authors of the nature of the inscription, Dr. Hamid Fadei (former director of the Persepolis World Heritage Site), engineer Mohammad Nasiri Haqhiqhat (Director of the Pasargadae World Heritage Site), and Mr. Herbert Karim Masihi, who took the trouble to photograph the inscription. Mr. Farshad Salehi and his aerial photography of the inscription, Mr. Alireza Zare and Babak Bahrami, two of the artists from Marvdasht who prepared the form of the inscription and whose assistance in reading the inscription was very helpful. The team of the Pasargad World Heritage Site Protection and Guard Unit, who accompanied the authors at all times.

Observation Contribution

The reading and translation of the inscription and its linguistic and historical analysis were carried out by Mojtaba Doroodi, a PhD student at the University of Tehran. The topics related to archaeology and the history of activities carried out in the Pasargadae Plain were prepared and written by other members.

Conflict of Interest

The authors declare the absence of any conflicts of interest while adhering to publication ethics in citation practices

کتیبه نویافته پهلوی در تنگه بلاغی (پاسارگاد ۶) و برنامه‌های حفاظتی از آن

مجتبی دورودی^I، افشین ابراهیمی^{II}، حمیدرضا کرمی^{III}،
فرهاد زارع‌کردشولی^{IV}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.27450.2556>
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۲
نوع مقاله: پژوهشی
صص: ۷۳-۱۰۲

چکیده

موضوع و محور گفتار پیش‌رو، کتیبه نویافته‌ای است که در تیرماه ۱۴۰۱ در تنگه بلاغی دشت پاسارگاد برای نخستین بار مشاهده گردیده است. این کتیبه به خط فارسی میانه (پهلوی کتابی) با سنت ساسانی به تحریر درآمده است که با عرض ۴۰ و طول ۹۰ سانتی‌متر، دربردارنده سه قاب و سه نوشتار است. بخش اصلی کتیبه، قاب میانی است که با هشت سطر، به صورت عمودی تحریر شده است. قاب‌های جانبی در بالا و پایین نوشته میانی، دیده می‌شوند و به صورت افقی تحریر شده‌اند. قاب بالا دربردارنده سه سطر و قاب پایین به نظر می‌رسد سه سطر داشته است. این کتیبه در چه زمانی نوشته شده و به چه فرد یا افرادی تعلق داشته است؟ پرسش‌های اصلی پژوهش به شمار می‌روند که محتوای کتیبه خود بدان‌ها پاسخ می‌دهد. در دشت پاسارگاد، پیش‌تر نیز پنج کتیبه پهلوی شناسایی و خوانش شده است؛ این پنج کتیبه که در منطقه موسوم به «تل تخت» در سال‌های ۱۹۶۱ تا ۱۹۶۳ م. کشف شده است در شمار گورنیشته‌های پهلوی محسوب می‌گردند. کتیبه پژوهش حاضر، اما محتوایی متفاوت از کتیبه‌های تل تخت دارد و آن‌گونه که مشاهده خواهد شد در آن از ساخت پل و بندی باستانی سخن رفته است که به نظر می‌رسد به روزگار «خسرو اول انوشیروان» تعلق داشته است. نکته جالب این‌که پیش از کشف این کتیبه باستان‌شناسان پایگاه میراث جهانی پاسارگاد پی و شالوده پل و فراز-راهی باستانی را درست در زیر کتیبه و برروی رودخانه پلوار، مشاهده و مستندنگاری کرده بودند؛ بنابراین کشف این کتیبه اهمیت و ضرورت پرداختن بدان را به‌ویژه از منظر باستان‌شناسی و حفاظتی دوچندان می‌کند. پژوهش حاضر به صورت میدانی و اسنادی (کتابخانه‌ای) انجام شده است. باتوجه به این‌که این کتیبه در معرض فرسایش شدید قرار داشته است، نگارندگان با تهیه قالب از آن، کوشش کردند تا جدای از خوانش بهتر، گام مؤثری در جهت حفاظت از آن برداشته شود.

کلیدواژگان: پاسارگاد، دشت مرغاب، تنگه بلاغی، کتیبه پهلوی، پل بند باستانی.

I. دانشجوی دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، گروه زبان‌های باستان و ایران‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: doroodi.official@gmail.com

II. استادیار پژوهش‌کرده حفاظت و مرمت، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

III. دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران.

IV. کارشناس ارشد باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد اهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اهر، ایران.

ارجاع به مقاله: دورودی، مجتبی؛ ابراهیمی، افشین؛ کرمی، حمیدرضا؛ و زارع‌کردشولی، فرهاد، (۱۴۰۳). «کتیبه نویافته پهلوی در تنگه بلاغی (پاسارگاد ۶) و برنامه‌های حفاظتی از آن». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۴۲(۱): ۷۳-۱۰۲. doi: 10.22084/nb.2023.27450.2556

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه:

https://nbsh.basu.ac.ir/article_5883.html?lang=fa

فصلنامه علمی گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران.

© حق نشر متعلق به نویسنده(گان) است و نویسنده تحت مجوز Creative Commons Attribution License به مجله اجازه می‌دهد مقاله چاپ شده را در سامانه به اشتراک بگذارد، منوط بر این‌که حقوق مؤلف اثر حفظ و به انتشار اولیه مقاله در این مجله اشاره شود.

مقدمه

بنابر گزارش مردمی، در ۲۰ تیر ۱۴۰۱ دوتن از اهالی شهرستان پاسارگاد، تصویری را برای «مجتبی دورودی» (عضو مرکز پژوهش‌های کتیبه‌شناسی پایگاه میراث جهانی تخت جمشید و پاسارگاد) فرستادند که بنابر گفته خودشان دربردارنده علائمی ناشناخته بود (تصویر ۱). پس از حضور نام‌برده به همراه کارشناسان پایگاه میراث جهانی پاسارگاد به محل (تنگه بلاغی در مجاورت پاسارگاد) یقین حاصل شد که آن‌چه مشاهده گردیده، کتیبه‌ای نویافته به خط فارسی میانه (پهلوی کتابی) است؛ از همین روی بررسی، تحلیل و خوانش کتیبه در اولویت‌های نگارندگان قرار گرفت. هم‌زمان با خوانش کتیبه و بررسی محتوای آن، باستان‌شناسان مستقر در پایگاه میراث جهانی پاسارگاد از مشاهده و مستندنگاری اثری برروی رودخانه پلوار خبر دادند که در سال ۱۳۹۰ و در پی خشک‌سالی اخیر، مشاهده و مستندنگاری کرده بودند. جالب این‌که این آثار در زیر کتیبه نویافته دیده شده و متن کتیبه را پشتیبانی می‌کنند و شرح آن، پسان‌تر از نظر خواهد گذشت.

خوانش و تحلیل کتیبه نویافته تنگه بلاغی از جمله اهداف پژوهش حاضر است. کتیبه‌ای که می‌توان از آن به عنوان تنها سند غیرتدفینی با اهمیت به خط و زبان فارسی میانه (پهلوی ساسانی) یاد کرد که تاکنون در دشت پاسارگاد به دست آمده است. در مورد دشت پاسارگاد و ارتباط تنگاتنگش با روزگار هخامنشی مستندات فراوانی در دست است که بسیاری از پژوهشگران پیشتر بدان پرداخته‌اند. آثار و شواهد محدودی نیز از روزگار پسا هخامنشی (عهد حاکمان محلی فارس) در این بخش از استان فارس به دست آمده است؛ هرچند که پاسارگاد از دوره ساسانی نیز مستنداتی را ارائه داده است؛ با این حال، کشف کتیبه نویافته پاسارگاد به همراه یافته‌های باستانی جدیدی که در این گفتار ارائه می‌گردد؛ فصل جدیدی را در شناسایی پیشینه این منطقه در روزگار ساسانی، خواهد گشود. این امر به ویژه در حوزه مدیریت و بهره‌برداری از آب در روزگار ساسانی بسیار با اهمیت می‌نماید. علاوه بر خوانش کتیبه و بررسی مستندات باستانی نویافته، از دیگر اهداف این پژوهش، بررسی تاریخی مربوط به کتیبه و متعاقب آن، پی‌بردن به ماهیت شخصیت‌های تاریخی که در کتیبه از آن‌ها یاد شده است نیز در زمره اهداف این پژوهش به شمار می‌رود. سرانجام کوشش برای حفاظت و در نهایت ثبت ملی این اثر که پس از چاپ مقاله حاضر روند آن آغاز خواهد گردید، از جمله ضرورت‌های این پژوهش است.

پرسش‌ها و فرضیات پژوهش: پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به پرسش‌های پیش‌رو است؛ کتیبه نویافته تنگه بلاغی دربردارنده چه محتوایی است؟ این کتیبه به چه روزگاری تعلق دارد؟ چه مستندات باستانی و تاریخی محتوای کتیبه را پشتیبانی می‌کند؟ «زادان فرخ» که در کتیبه دوبار از او نام‌برده شده است کیست؟ دشت پاسارگاد در روزگار ساسانی به چه نامی شناخته می‌شده است و این نام در فارسی امروز چگونه تحول یافته است؟

► تصویر ۱: نخستین تصویر فرستاده شده از سوی یابندگان کتیبه که با گوشی همراه گرفته شده است (یابندگان، تیرماه ۱۴۰۱).

Fig. 1: The first image sent by the inscription's discoverers was taken with a mobile phone (discoverers, June.2022).

روش پژوهش: این پژوهش به صورت میدانی و نیز بر پایه مطالعات اسنادی (کتابخانه‌ای) صورت گرفته است و حاصل همکاری گروهی از کارشناسان حوزه زبان‌شناسی، باستان‌شناسی، و حفاظت و مرمت است. در این روند علاوه بر حضور مستمر در منطقه و تصویربرداری از کتیبه و بررسی آن کوشش گردید با تهیه قالب از کتیبه، بهترین شرایط برای خوانش آن مهیا گردد (تصویر ۲).

► تصویر ۲: مراحل تهیه قالب و مستندنگاری کتیبه نو یافته تنگه بلاغی (پایگاه میراث جهانی پاسارگاد، مهرماه ۱۴۰۱).

Fig. 2: Stages of preparing the mold and documenting the newly discovered Tangeh-e-Bulaghi inscription (Pasargadae World Heritage Site, September. 2022).

پیشینه پژوهش

درباره پاسارگاد و جایگاه آن، مطالب و مستندات گسترده و متنوعی در دست است که از منابع کلاسیک تا پژوهش‌های جدید در عصر حاضر را دربر می‌گیرد. این ناحیه از استان فارس، از منظر نوشتاری نیز مستندات چشمگیری را تاکنون ارائه داده است که از روزگار هخامنشی تا دوران اسلامی را شامل می‌شود. (برای بررسی کتیبه‌های هخامنشی پاسارگاد، ر. ک. به: Lecoq, 1997: 80-81; Schmitt, 2009: 35-36؛ برای

بررسی فهرست کتیبه‌های هخامنشی خارج‌شده از پاسارگاد ر. ک. به: دلشاد، ۱۴۰۰: ۸-۹). «استروناخ» در سال‌های ۱۹۶۱ تا ۱۹۶۳ کاوش‌های روشمند خود را در پاسارگاد، انجام داد (Stronach, 1978). این اثر، به‌ویژه از آن منظر اهمیت دارد که پنج گورنبدشته با تحریر فارسی میانه (پهلوی ساسانی) برای نخستین بار توسط استروناخ شناسایی و متن آن توسط «ریچارد فرای» خوانش شده است؛ هم‌چنین ایشان به تنگه بلاغی نیز پرداخته است (Stronach, 1978: 163-167)؛ ازجمله پژوهشگرانی که این کتیبه‌ها و متن آن‌ها را مطالعه و بررسی کرده‌اند، می‌توان به: «ژینیو» و «ژیزلن» (۱۹۷۸: ۳۰۹-۳۱۲) و تفضلی (۱۳۷۷: ۱۰۴) اشاره داشت. این کتیبه‌ها در آثار دیگر پژوهشگران ایرانی نیز بازتاب یافته است؛ ازجمله: «اکبرزاده» و «طاووسی» (۱۳۸۵)، «جعفری دهقی» (۱۳۹۵)، «نصراله‌زاده» (ج ۱، ۱۳۹۸: ۱۳۶-۱۳۹) و «صولت» (۱۳۹۸: ۱۷۹-۱۸۱)؛ هم‌چنین تنگه بلاغی که ازجمله محورهای پژوهش حاضر است، تاکنون مستندات قابل توجهی را به‌ویژه از منظر باستان‌شناسی و مدیریت و هدایت آب در روزگار باستان ارائه داده است (کرمی و طالبیان، ۱۳۹۴). این ناحیه به‌همراه شواهد باستانی موجود در آن، از گذشته توجه مستشرقین و پژوهشگران را به خود جلب کرده است. علاوه بر آن، هم‌زمان با احداث سد سیوند، هیأت‌های باستان‌شناسی در کاوش‌های نجات‌بخشی اراضی پیرامون این سد از سال ۱۳۸۳ به بعد حضور فعالانه‌ای داشته‌اند (در این باره ر. ک. به: Asadi & Kaim, 2009; Helwing et al., 2012؛ عسکری چاوردی، کلیری، ۱۳۹۳؛ کرمی و گرامی، ۱۳۹۶؛ زارعی‌کردشولی، ۱۳۹۶). گفتار حاضر نیز که در شمار دیگر پژوهش‌های دشت پاسارگاد و تنگه بلاغی قرار می‌گیرد، از دو منظر با تمامی تحقیق‌های پیشین تفاوت دارد؛ نخست، شرح و خوانش کتیبه نو یافته‌ای با خط پهلوی ساسانی است، و دوم، این‌که ارائه مستندات و نویافته‌هایی در حوزه باستان‌شناسی را دربر دارد که متن کتیبه را پشتیبانی می‌کند.

تنگه بلاغی و کتیبه‌ای نو یافته به خط و زبان پهلوی کتابی

تنگه بلاغی از کهن‌ترین گذرگاه‌های تاریخی استان پهناور فارس به شمار می‌رود که با ۱۲ کیلومتر درازا و ۲۰۰ تا ۵۰۰ متر پهنا، کوتاه‌ترین مسیر ارتباطی، میان دشت پاسارگاد و جلگه مرودشت به شمار می‌رود. این تنگه در سده‌های اخیر و پیش از ساخت سد سیوند نیز محل رفت و آمد اقوام: «باصری»، «کردشولی»، «فارسی»، «عبدالیوسفی» و «عرب» بوه است (سامی، ۱۳۳۰: ۲۸). رودی که امروزه با عنوان پلوار شناخته می‌شود در این دره تاریخی جریان دارد. آب این رود از منطقه قصر یعقوب (۴۰ کیلومتری شمال پاسارگاد)، سرچشمه می‌گیرد و با عبور از دشت پاسارگاد از مسیر تنگه بلاغی به استخر و دشت مرودشت می‌رسد (کرمی و گرامی، ۱۳۹۶: ۱۱۷؛ عسکری چاوردی و کلیری، ۱۳۹۳: ۳۴-۳۵). این دره ۲٫۵ کیلومتر با مجموعه جهانی پاسارگاد و آرامگاه کورش فاصله دارد (تصویر ۳). ازجمله مستندات که در تنگه بلاغی تاکنون ثبت گردیده است، عبارتند از: آثار تدفینی مربوط به هزاره پنجم پیش از میلاد (Helwing et al., 2012)، به‌همراه آثار متنوعی از فرهنگ‌های پیش از تاریخ استان فارس، مانند فرهنگ‌های جری، مُشکی، باکون و لپویی (زارعی‌کردشولی، ۱۳۹۶: ۵۴) و نیز

► تصویر ۳: دید هوایی آرامگاه کورش و موقعیت تنگه بلاغی در جنوب دشت پاسارگاد (Schmidt, 1940: Pl. 14).

Fig. 3: Aerial view of the Tomb of Cyrus and the location of the Strait of Bulaghi in the south of the Pasargadae Plain. (Schmidt, 1940: Pl. 14).

دستکندهای هخامنشی نظیر، آثار موسوم به «دختربر» (Nylander, 1970: 24). هم‌چنین استقرارهای مربوط به روزگار فراهخامنشی از دیگر موارد یافته شده در این منطقه است. دو سفال نوشته به آرامی و یونانی نیز در زمرة آثار نوشتاری به دست آمده در این دره تاریخی به شمار می‌رود (عسکری چاوردی و کلیری، ۱۳۹۳: ۶۳-۶۴). کشف کتیبه‌ای جدید به عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد این دره تاریخی است که شرح آن از نظر خواهد گذشت. با ورود به تنگه بلاغی در بخش خاوری رودخانه پلوار اراضی کوهستانی وجود دارد که در گویش مردمان محلی به «کوه کوچک»^۲ شهره است. کتیبه نو یافته پژوهش حاضر در دامنه شیب‌دار کوهستان در همین بخش قرار دارد که به خط و زبان پهلوی کتابی به طول ۹۰ و عرض ۴۰ سانتی‌متر در کنار جاده قرار گرفته است (تصویر ۴).

► تصویر ۴: جایگاه کتیبه در پایین (جاده خاکی) و بخش‌های برش خورده کوهستان بر فراز آن با شاخص انسانی (عکس از: حمید فدایی، تیرماه ۱۴۰۱).

Fig. 4: The location of the inscription at the bottom (dirt road) and the exposed parts of the mountains above it with human figures (Photo by: Hamid Fadei. June, 2022)

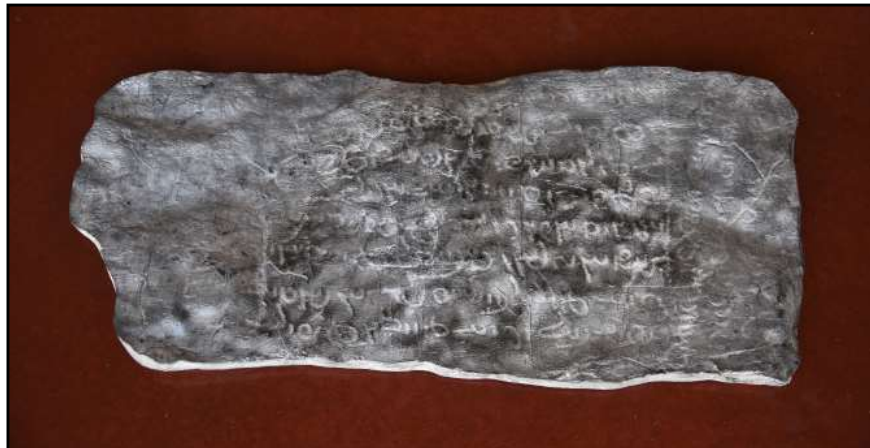

این کتیبه، دربردارنده سه قاب و سه نوشتار است. بخش اصلی کتیبه، قاب میانی است که با ۸ سطر، به صورت عمودی تحریر شده است. قاب‌های جانبی در بالا و پایین نوشته میانی، مشاهده می‌شوند و به صورت افقی تحریر شده‌اند. قاب بالا دربردارنده سه سطر و قاب پایین نیز که به نظر می‌رسد سه سطر داشته است، تنها یک کلمه آن قابل خوانش است (تصویر ۵ و ۶).

تصویر ۵: جزئیات کتیبه تنگه بلاغی (پاسارگاد ۶) و شیوه نقر و تعداد سطرهای نوشتاری آن (عکس از: هربرت کریم مسیحی، تیرماه ۱۴۰۱).

Fig. 5: Details of the Tangeh-e-Bulaghi inscription (Pasargad 6) and its style of writing and number of lines (Photo: Herbert Karim Masihi, June. 2022).

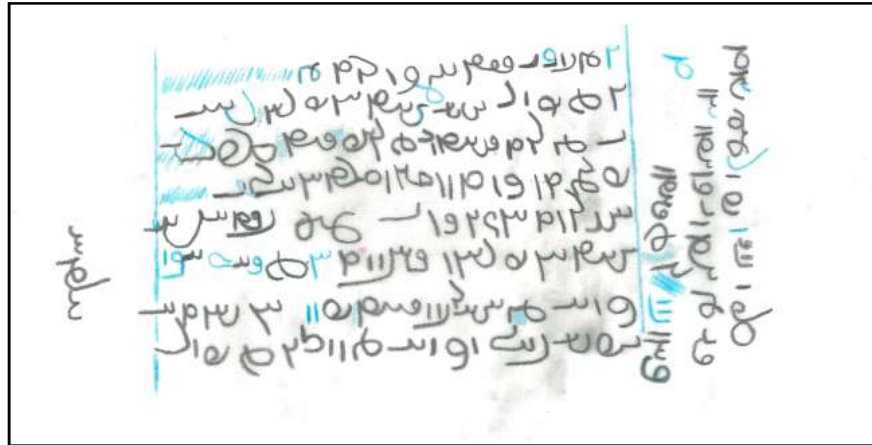
تصویر ۶: قالب تهیه شده از کتیبه توسط علیرضا زارع (عکس از: هربرت کریم مسیحی، آبان ماه ۱۴۰۱).

Fig. 6: A model prepared from the inscription by Alireza Zare (Photo: Herbert Karim Masihi, October. 2022).

حرف نویسی و آوانویسی قاب میانی کتیبه نیافته تنگه بلاغی (پاسارگاد ۶)
همان گونه که ذکر گردید، قاب میانی کتیبه، دربردارنده هشت سطر است که با طول ۷۰ و عرض ۴۰ سانتی متر، به صورت عمودی تحریر شده است (ن. ک. به: تصویر ۵، ۶ و طرح ۱).

► طرح ۱: نسخه برداری سنگ نیشته تنگه بلاغی و نشان دادن بخش‌های آسیب دیده و بازسازی شده متن آن به رنگ آبی (طرح از: مجتبی دورودی، ۱۴۰۱).

Pl. 1: Copying the Tangeh-e-Bulaghi inscription and showing the damaged and reconstructed parts of its text in blue (design by: Mojtaba Doroodi, 2022)

- حرف نویسی

1. [Z̄N]E b[nd] Y sth[m]k¹ LWT[E] [/////]
2. Z̄NE pwl °cš [z]°t°n plhw^[1] [l] °d
3. Y MN lwt dšt¹ Y mwlw°p [°]yt[wn] mlc [l °d]
4. plmw^t krtn¹ mgw¹mlt°n hl[g Y/////]
5. °š lwt °wcy^{nk} Y QDM bythš
6. z°t°n plhw¹ YHBWN-t [HW]En[d] h[m] °[k¹]
7. KRA MN °hlwb¹ dot[1] PWN ANŠWTA
8. °pš b°hl nkwh MNW °l Z̄NE pwl

- آوانویسی

1. *ēn *band ī *štahmag *abāg [/////]
2. ēn pul aziš *zādān farrox *rāy
3. ī az rōd dašt ī murwāb *ēdōn marz *rāy
4. framūd kardan mowmardān *harg [ī /////]
5. *ā-š rōd uzēnag ī abar bidaxš
6. zādān farrox dād *hēnd *hamāg
7. har az ahlawdād pad mardōm
8. u-š bahr nikōh kē ō ēn pul

تحلیل قاب میانی کتیبه تنگه بلاغی (پاسارگاد ۶)

سطر نخست: سطر نخست کتیبه به شدت آسیب دیده است که به سادگی قابل تشخیص نیست. تهیه قالب کتیبه برای تشخیص این سطر بسیار راهگشا بود. نخستین حرف در این سطر، ضمیر اشاره به نزدیک «این» است که در آن هزوارش حرف E به سهولت قابل مشاهده است. دو حرف آغازی این واژه Z و N صورت بازسازی شده‌ای است که در طرح کتیبه با رنگ آبی دیده می‌شوند. این ضمیر «۴۴» از جمله هزوارش‌های پهلوی به شمار می‌رود که به صورت ēn در آوانویسی آورده می‌شود و در

ساختار بسیاری از کتیبه‌های کتابی نیز تاکنون مشاهده شده است (Gropp, 1969: 241). دومین واژه از این سطر حرف «بند» در معنی و مفهوم «سد» یا «بندآب» است (خلف‌تبریزی، ۱۳۴۲: ج ۱/۳۰۵؛ داعی‌الاسلام، ۱۳۶۲: ج ۱/۷۵۱). دو حرف b و n در کتیبه قابل تشخیص هستند، اما حرف d آسیب دیده است. با توجه به ساختار کلی متن و نیز تکرار این واژه در قاب بالایی کتیبه، بازسازی آن این‌گونه: «**ل**» صورت گرفت (ر. ک. به: بهار، ۱۳۴۵: ۱۰۸). واژه «بند» در اغلب گویش‌های استان فارس در همین مفهوم نیز به‌کار برده می‌شود. سومین جزء نشانه کسره اضافه «Y/I»^۳ است. صورت تحریر فارسی میانه این جزء بدین شکل «**ل**» است که در کتیبه‌های پهلوی نیز بسیار دیده می‌شود (Mackenzie, 1971: 206). واژه پس از این جزء به صورت «stahmag» خوانش شده است که از واژه «ستهم» در معنی و مفهوم «قوی و سخت» نیز در زبان فارسی، آمده است (عمید، ۱۳۸۹: ۶۳۵). در این واژه «**ل**» حرف m آسیب دیده است؛ اما دیگر اجزاء آن، پس از قالب‌برداری قابل تشخیص بودند (برای بررسی تحریر پهلوی ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 163). آخرین واژه قابل تشخیص و بازسازی در سطر نخست حرف ربط، abāg به معنی «با» است. این واژه در شمار هزوارش‌های متون پهلوی است که به صورت «**ل**» در تعدادی از کتیبه‌های خصوصی، از جمله کتیبه‌های دربند قفقاز نیز آمده است (Gadjiev & Kasumova, 2006: 58). به نظر می‌رسد حداقل سه کلمه، یعنی ضمیر، اسم و یک حرف ربط، پس از این واژه به کلی تخریب شده باشد. این امر به‌ویژه با توجه به ساختار بند دوم در آغاز سطر، قابل اثبات است. به احتمال زیاد حرف ربط ud به معنی «و» آخرین جزء این سطر بوده است.

سطر دوم: سطر دوم نیز با ضمیر «این» آغاز شده است. (ر. ک. به: سطر نخست). دومین واژه در خوانش نگارندگان pul (پُل) است؛ هرچند که این واژه در اغلب متون به صورت puhل آمده است (Mackenzie, 1971: 160). با این حال، در پاره‌ای از متون پهلوی نیز به صورت خوانش اخیر «**ل**» مشاهده می‌شود (در این باره ر. ک. به: بهار، ۱۳۴۵: ۱۳۷؛ ۱۳۵۱: ۳۵۵؛ فره‌وشی الف، ۱۳۹۰: ۴۶۷). سومین حرف این سطر «**ل**» حرف اضافه «از» به علاوه «ش» ضمیر متصل سوم شخص مفرد، به معنی «از او- از آن» که به صورت «**ل** / aziš» حرف نویسی و آوانویسی می‌گردد (بهار، ۱۳۴۵: ۱۹؛ فره‌وشی ب، ۱۳۹۰: ۳۰۹). منطقی است که واژه بعدی یک نام خاص باشد؛ این اسم بدون تردید «زادان فرخ» است؛ چراکه در سطر ششم کتیبه نیز تکرار شده است. صورت پهلوی این نام «**ل**» به صورت zōton plhw / zādān farrox حرف نویسی و آوانویسی می‌شود. این نام از دو جزء «زاد» و «فرخ» تشکیل شده است و هر دو جزء علاوه بر متن‌های پهلوی در برخی از کتیبه‌های فارسی میانه نیز مشاهده می‌گردد؛ به عنوان مثال، هر دو جزء در کتیبه استخر به صورت «فرخ‌زاد» مطابق خوانش «گروپ» قابل مشاهده است (Gropp, 1969: 260) یا همین ترکیب اخیر (فرخ‌زاد)، در کتیبه باغ لردی (امروزه در تخت جمشید) نیز آمده است (Gignoux, 1972: 33). آخرین واژه از سطر دوم پس‌واژه rāy «را» است که حرف «l» در آن به شدت آسیب دیده است، اما حرف «ā» واضح است. این

واژه «س» در بسیاری از کتیبه‌های پهلوی مشاهده می‌شود؛ از جمله در کتیبه‌های استخر (Gropp, 1969: 259) و یا زیرآب در حاجی‌آباد فارس (نصراله‌زاده، ج ۱، ۱۳۹۸: ۱۱۹). پس واژه rāy به همراه ضمیر ملکی azis در مفهوم (از آن اوست) بیانگر مالکیت و تعلق داشتن است (ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 175).

سطر سوم: این سطر با نشانه «Y/ī» آغاز می‌شود؛ اما در اینجا نه در مفهوم کسره اضافه، بلکه در جایگاه ضمیر موصولی «که» است. هرگاه این حرف «س» آغازگر بند موصولی باشد؛ در جایگاه ضمیر موصولی «Kē» قرار می‌گیرد (ر. ک. به: ابوالقاسمی، ۱۳۸۹: ۱۰۸؛ زوندرومان، ج ۱، ۱۳۹۰: ۲۴۹). این ساختار در کتیبه کوه رحمت نیز مشاهده می‌شود (دورودی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲). دومین واژه این سطر حرف ربط «از» است که تحریر پهلوی آن، «𐭑» و در حرف نویسی به صورت هزوارش «MN» و در آوانویسی az نوشته می‌شود (ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 169). بعد از این حرف اسم «رود» با تحریر پهلوی «𐭑𐭎» آمده است که با پیوستن به «𐭑𐭎𐭎» یعنی واژه «دشت» به همراه نشانه کسره اضافه «س» در بردارنده اسم مرکب «رود دشت» است (برای واژه «رود» ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 169 و برای نام «دشت» ر. ک. به: Nyberg, 1964: vol 1, 153). اسم «𐭑𐭎𐭎» یعنی «مُروآب» پس از این ترکیب آمده است (برای بررسی جزء نخست این واژه، یعنی «murw» ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 169 و برای بررسی جزء دوم، یعنی bē نیز، ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 216)؛ بنابراین واژه (مُروآب) می‌تواند هدایت‌گر ما برای شناسایی نام دشت پاسارگاد در روزگار ساسانی باشد. واژه پس از این نام، به صورت «ēdōn» بازسازی گردیده است که به معنی «این‌گونه، چنین» است. صورت تحریر پهلوی این واژه در کتیبه، این‌گونه «𐭑𐭎𐭎𐭎» است و به نظر می‌رسد؛ جزء «𐭑» و «y» و «t» در آن آسیب دیده است (برای بررسی تحریر پهلوی، ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 231). پس از این واژه، کلمه «مرز» به وضوح قابل تشخیص است که در تحریر پهلوی به صورت «𐭑𐭎𐭎» نوشته می‌شود (Mackenzie, 1971: 168؛ بهار، ۱۳۴۵: ۲۸۱) که در مفهوم «مرزبندی و حد» است. آخرین جزء که به شدت تخریب شده است نیز، در گفتار حاضر به صورت (rāy) بازسازی شده است (ر. ک. به: سطر دوم).

سطر چهارم: این سطر با کلمه بسیار پرکاربرد در کتیبه‌های خصوصی، یعنی «فرمود» آغاز شده است که با فعل پس از آن یعنی «کردن» در مفهوم «فرمان به ساختن دادن»، آمده است. تحریر پهلوی هر دو جزء بدین شکل: «𐭑𐭎𐭎𐭎 𐭑𐭎𐭎𐭎» در کتیبه قابل مشاهده است (برای بررسی جزء نخست، یعنی «فرمود»، ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 156 و برای فعل «کردن»، نیز: Mackenzie, 1971: 177). مشاهده این عبارت در دیگر کتیبه‌های خصوصی، مانند کتیبه‌های استخر، ر. ک. به: Gropp, 1969: 258-260، نیز گورنوشته اقلید: (de Blois, 1933: 34-43). پس از آن اسم جمع «مُغ مردان» سرآغاز جمله‌ای جدید است. این اسم که از دو جزء «mow» به معنی «مُغ» و «mard» / «مرد» به همراه علامت جمع پارسی، یعنی «آن» تشکیل شده است؛ در کتیبه این‌گونه قابل مشاهده است «𐭑𐭎𐭎𐭎 𐭑𐭎𐭎𐭎» (ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 169). واژه و اصطلاح «مُغ مرد» در کتیبه‌های کرتیر نیز با تحریر

پهلوی کتیبه‌ای قابل مشاهده است (Gignoux, 1968: 387-418). در کتیبه‌های خصوصی نیز در یک مورد در کتیبه زی‌رآب حاجی آباد فارس، به صورت «mowbedān» آمده است (نصراله زاده، ج ۱، ۱۳۹۸: ۱۱۹). آخرین واژه قابل تشخیص سطر چهارم، از سوی نگارندگان به صورت «harg» بازسازی و خوانش شده است که به معنی «خراج و مالیات» است و تحریر پهلوی آن «سلگ» است (ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 221). به احتمال زیاد یک واژه در آخر این سطر به کلی از بین رفته است.

سطر پنجم: به احتمال زیاد، این سطر با کلمه «š /ā-š» آغاز شده است! که ضمیری غیرفاعلی و به معنی «آنگاه او» است. تحریر پهلوی کتابی این واژه «س» است (ر. ک. به: بهار، ۱۳۴۵: ۳۵). پس از این ضمیر، کلمه «رود» در این سطر نیز تکرار شده است (ر. ک. به: سطر سوم). واژه پهلوی «𐭮𐭥𐭥𐭥» به معنای «هزینه» یکی دیگر از واژگان خاص این متن به شمار می‌رود (ن. ک. به: Mackenzie, 1971: 350) که پس از آن نشانه کسره اضافه «Y/ī» آمده است (ر. ک. به: سطر نخست). حرف اضافه هزوارشی «𐭮𐭥» که آوانویسی آن «abar» است، به معنی «بر» پنجمین حرف این سطر است (برای بررسی این تحریر پهلوی، ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 169). آخرین واژه این سطر نیز در خوانش پیش روی، اسم و صفتی است که معنای «وزیر» و یا (بلندمرتبه) را دربردارد؛ یعنی «بیدخش» که تحریر پهلوی آن این گونه: «𐭮𐭥𐭥𐭥» است (ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 57). این عنوان «بیدخش» هم‌چنین در کتیبه «شاپور» در نقش‌رستم برای یکی از افراد بلندپایه آمده است (ر. ک. به: سطر ۲۲ کتیبه شاپور و Sprengling, 1953: 7-36).

سطر ششم: این سطر با نام فردی آغاز شده است که مقام «بیدخش» به او بازمی‌گردد که همان «زادان فرخ» است (ر. ک. به: سطر دوم). پس از آن فعل ماضی سوم شخص جمع، یعنی «دادند» آمده است؛ که به صورت هزوارش «𐭮𐭥𐭥𐭥» تحریر می‌گردد. در این واژه، حروف «H, W» و «d» آسیب دیده است که با رنگ آبی قابل مشاهده است (ر. ک. به: طرح ۱)؛ (برای بررسی این تحریر پهلوی، ر. ک. به: فره‌وشی، ۱۳۹۰ ب: ۳۱۳؛ تفضلی، ۱۳۴۸: ۱۲۴؛ برای جزء نخست، یعنی مصدر «دادن» نیز، ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 205). آخرین واژه از این سطر هم بسیار آسیب دیده است که البته در بازسازی نگارندگان «hamāg» در نظر گرفته شده است که معنی «همه» در فارسی میانه را دارد. حرف «m» و «k» در این واژه از بین رفته است (طرح ۱). تحریر پهلوی این واژه «𐭮𐭥𐭥𐭥» است (ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 219).

سطر هفتم: این سطر با حرف اضافه «هر» آغاز شده است. نشانه‌ای که با هزوارش «KRA» حرف نویسی می‌شود (Mackenzie, 1971: 43). تحریر پهلوی این حرف «𐭮𐭥» است (برای بررسی تحریر پهلوی نیز ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 178). پس از آن حرف اضافه «از» آمده است (ر. ک. به: سطر دوم). بعد از آن واژه پهلوی «ahlawdād» آمده است. که در معنی و مفهوم «خیرات»، «احسان» و «وقف» است. تحریر پهلوی این واژه «𐭮𐭥𐭥𐭥» است (Mackenzie, 1971: 235)؛ طاووسی، ۱۳۷۲: ۵؛ بهار، ۱۳۴۵: ۴۰۹). بعد از آن حرف اضافه «pad» با تحریر پهلوی

«۱۱۵» به معنی «برای، به» بازسازی شده است (ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 159). آخرین کلمه این سطر واژه «مردم» است که دارای تحریر با هزوارش «ANŠWTA» است (Mackenzie, 1971: 54). تحریر پهلوی این واژه نیز «𐭠𐭣𐭥𐭥» است (Mackenzie, 1971: 223).

سطر هشتم: این سطر با ضمیر متصل سوم شخص مفرد «u-š» آغاز شده است. این ضمیر در پهلوی این گونه «𐭠𐭣𐭥» مشاهده می‌شود (طاووسی، ۱۳۷۲: ۲۰) و معنای «او را» از آن می‌آید که همراه با دومین واژه این سطر، یعنی «بهر» اصطلاح «بهرش-بهره او» را متبادر می‌کند. واژه «bahr» در دیگر کتیبه‌ها نیز بسیار استفاده شده است. این واژه با رسم الخط زیبایی با اندکی تفاوت از صورت کتابی قابل مشاهده است (Mackenzie, 1971: 16). واژه پس از آن با تحریر پهلوی «𐭠𐭣𐭥» به معنای نکوهیده و نکوهش آمده است. که با دو جزء پیشین عبارت «نکوهش بهره‌ش» از آن حاصل می‌شود (برای تحریر پهلوی این واژه و معنای آن ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 169 & 187). پس از آن حرف هزوارشی «MNW» با تحریر پهلوی «𐭠𐭣𐭥» و آوانویسی «kē» آمده است و در معنای «کسی که، آن که» است. برای تحریر پهلوی این واژه و معنای آن (ر. ک. به: طاووسی، ۱۳۷۲: ۲۴۹؛ Mackenzie, 1971: 169) پس از آن حرف اضافه «ا» با تحریر «𐭠𐭣𐭥» آمده است. در اینجا به معنی «به قصد، بر ضد» (ر. ک. به: بهار، ۱۳۴۵: ۳۲۷؛ Mackenzie, 1971: 187) و به ضمیر (این) می‌پیوندد (ر. ک. به: سطر نخست). آخرین واژه این سطر نیز همان واژه «پُل» است (بنگرید به: سطر دوم). معنی این سطر تا اینجا: «نکوهش بهره کسی که به قصد این پُل»؛ بنابراین، جمله مذکور به صورت کامل نیست و به نظر می‌رسد سطر دیگری، این جمله را کامل می‌کرده است. بخش پایین این سطر به کلی آسیب دیده است؛ چه بسا چند واژه پایانی مربوط به جمله در آنجا نقر شده که امروزه کاملاً از بین رفته است. بایسته است به این نکته نیز اشاره گردد، در کتیبه‌های باستانی ایران، چنین جملاتی سابقه دارد؛ به عنوان مثال، داریوش در کتیبه بیستون کسانی را که درصدد آسیب بر کتیبه برآیند؛ نفرین کرده است (Schmitt, 1991: 72).

-ترجمه قاب میانی کتیبه (تصویر ۵، ۶ و طرح ۱):

«این بند سخت با [...] این پُل، از آن زادان فرخ است که از رود دشت مروآب، این گونه مرز را فرمود ساختن، مغمردان مالیات و هزینه آن رود را به بیدخش، زادان فرخ دادند که همگی وقف برای مردم [است]. نکوهش بهره کسی باد که به قصد این پل [و تخریبش برآید].»

قاب زیرین کتیبه نو یافته تنگه بلاغی

در زیر کتیبه میانی، بخشی مشاهده می‌گردد که در این گفتار از آن با عنوان بخش پایین کتیبه یاد می‌شود. آثار و نشان سه سطر در این بخش قابل مشاهده است.

این بخش درست به مانند قاب بالای کتیبه به صورت افقی تحریر شده است. شوربختانه، به جز یک واژه از این قسمت، دیگر واژگان قابل خوانش نیستند و به کلی آسیب دیده است. واژه مورد نظر که در سطر دوم قرار داشته است؛ به صورت *aldoy* حرف نویسی و در آوانویسی *ardā* خوانش می‌گردد. که صفتی به «معنی پرهیزکار، درستکار» است. صورت پهلوی آن نیز: «سرهس» است (ر. ک. به: Mackenzie, 1971: 220). بعید نیست که بخش ناتمام کتیبه میانی در سطر نخست این بخش نوشته گردیده که امروزه کاملاً تخریب شده است. این امر، به ویژه با بررسی قاب بالای کتیبه که در ادامه از نظر خواهد گذشت، بیشتر به ذهن پژوهشگر متبادر می‌گردد (ر. ک. به: طرح ۱).

قاب زبرین کتیبه نویافته تنگه بلاغی

بر فراز قاب میانی کتیبه پهلوی، بالاترین بخش سنگ نوشته دیده می‌شود که با توجه به آن چه تاکنون از نظر گذشت؛ به نظر می‌رسد نخستین قسمتی باشد که کاتب آن را نقر کرده است (تصویر ۵). این بخش با طول ۲۰ و عرض ۴۰ سانتی متر به صورت افقی تحریر شده و دارای سه سطر است.

حرف نویسی و آوانویسی قاب زبرین کتیبه نویافته تنگه بلاغی (پاسارگاد ۶) - حرف نویسی

1. mlc W bnd [W] pw[^l] QDM [Š]NT
2. 40 MN ^otwr Y kw^ot[^o]n^l
3. Khwn[bn^l] LW[T]E d^ot^l[//////////t]

- آوانویسی

1. marz ud band *ud *pul abar *sā^l
2. 40 az ādur ī *kawādān
3. *kahwān *abāg *dād[//////////t]

تحلیل قاب بالایی کتیبه تنگه بلاغی (پاسارگاد ۶)

سطر نخست: نخستین واژه از سطر نخست، واژه «مرز» است که در قاب میانی نیز قابل مشاهده است (ر. ک. به: سطر سوم قاب میانی). پس از آن، حرف عطف «ud» یا همان «و» است که تحریر پهلوی آن نیز، بدین صورت «۱» است (برای صورت تحریر پهلوی این واژه و معنای آن ر. ک. به: طاووسی، ۱۳۷۲: ۲۵۶؛ Mackenzie, 1971: 193). پس از آن واژه «بند» آمده است (ر. ک. به: سطر اول قاب میانی). پس از آن حرف عطف «و» به قیاس با روند متن بازسازی گردید که در طرح ۱ با رنگ آبی قابل مشاهده است (ر. ک. به: مطالب پیشین مقاله). پس از آن، واژه «پُل» آمده است که حرف «l» در آن آسیب دیده است (ر. ک. به: سطر دوم و هشتم قاب میانی). پس از آن، واژه هزوارشی «abar» به معنی «بر» آمده است (ر. ک. به:

سطر پنجم از قاب میانی). آخرین حرف از سطر نخست واژه «سال» است. این اسم به صورت هزوارش «۴۳۰» در متن‌های پهلوی و بسیاری از کتیبه‌ها قابل مشاهده است (Mackenzie, 1971: 150).

سطر دوم: در این سطر عدد ۴۰ در پهلوی قابل مشاهده است که بدین صورت «۹» آمده است (Mackenzie, 1971: 145). پس از آن کلمه «ādur» به معنی «آتش» آمده است. در پهلوی، این‌گونه «۱۱۴۳» به تحریر درمی‌آید (Mackenzie, 1971: 210). پس از این واژه، نام خاص «kawādān» خوانش گردید که «قبادان» صورت فارسی آن است که یکی از القاب «انوشیروان»، فرزند «قباد» است. تحریر پهلوی این واژه «۱۳۴۱۹» در کتیبه مشاهده می‌شود. برای بررسی این واژه (ر. ک. به: بهار، ۱۳۴۵: ۲۳۸).

سطر سوم: این سطر، بسیار آسیب دیده با این حال کوششی برای بازسازی آن، براساس نحو و محتوای کتیبه صورت گرفته است. نخستین واژه اگر نه به طور قطعی، به نظر می‌رسد کلمه «kahwān» به معنی «کهن» باشد. تحریر پهلوی این واژه «۱۱۳۹» در منابع پهلوی قابل مشاهده است (Mackenzie, 1971: 180). پس از آن، حرف ربط «با» اگرچه آسیب دیده است، اما قابل بازسازی است (ر. ک. به: سطر اول از قاب میانی). پس از آن، واژه «dād» به معنی «عدالت» را می‌توان در کتیبه تشخیص داد؛ اما ادامه متن کاملاً تخریب شده است. این واژه به صورت «۱۴۳۵» در متن‌های پهلوی قابل مشاهده است (Mackenzie, 1971: 204).

- ترجمه قاب زبرین کتیبه (تصویر ۵، ۶ و طرح ۱):

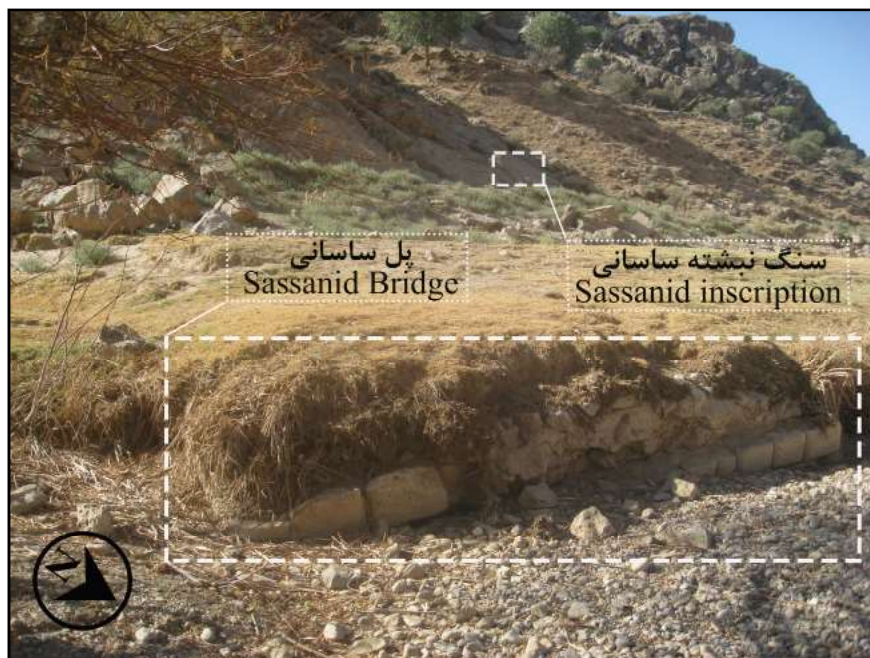
«مرز و بند و پُل ابر سال ۴۰ از آتش قبادان کهن از روی داد و عدالت [ساخته شد].»

تحلیل محتوای متن کتیبه و نو یافته‌های باستان‌شناسی

آن‌گونه که مشاهده گردید بنابر متن کتیبه، سخن از ساخت پل و فراز-راه و مرزبندی (چینه‌کشی) در سال ۴۰ از آتش قبادان، برروی رود مُروآب، شده است. سازه‌هایی که در چارچوب کارهای عام‌المنفعه و به صورت وقف برای عموم از آن یاد شده است. چنین محتوایی در کتیبه‌های ساسانی پیش‌تر هم مشاهده شده است؛ از جمله کتیبه «مهرنرسی» که به یادبود بنای پلی در فیروزآباد ساخته است (Henning, 1954: 431-435). دشت پاسارگاد و رود پلوار نیز سازه‌های متعددی در ارتباط با مدیریت، کنترل و انتقال آب ارائه داده است. بسیاری از این آثار از آبنما گرفته تا پُل، مربوط به روزگار هخامنشی هستند (Stronach, 1978: 107-116; Kleiss, 1991: 23-30). در تنگه بلاغی نیز آثار شاخصی از جمله، بند و کانال آبرسانی کرمی و طالبیان، (۱۳۹۴). در تنگه بلاغی نیز آثار شاخصی از جمله، بند و کانال آبرسانی مشاهده و مستندنگاری شده است (کرمی، ۱۳۹۷: ۳۳۷ و ۳۴۱). یکی از مستندات بسیار جالب برروی رود پلوار درست در زیر کتیبه نو یافته تنگه بلاغی و در حدود ۳۵ متری شمال این سنگ‌نوشته، مشاهده شده است. این ساختار که بلوک‌های سنگی چهارگوش منظم را دربر دارد، مربوط به یک پل و فراز-راهی تاریخی است

که نزدیک به ۵ متر پهنا دارد (تصویر ۷). واژه مرز در متن کتیبه متبادرکننده ساختار چینه یا حصاربندی است و جالب این‌که، در بخش خاوری و باختری تنگه بلاغی و در بخش کوهپایه و دامنه و بلندای کوهستان تنگه بلاغی چندین رشته سنگ چین طولانی وجود دارد که با لاشه سنگ‌های طبیعی و خرده سنگ ساخته شده است (تصویر ۸). این سنگ چین‌ها با نام مرز شناخته می‌شوند و در دشت پاسارگاد و تنگه بلاغی نزدیک به ۳ کیلومتر از آن‌ها شناسایی شده است (زارعی و کرمی، ۱۳۹۵). علاوه بر آن، مسیری دستکند در دهانه تنگه بلاغی و دامنه کوه موسوم به «کوچکک» و بالادست سنگ‌نوشته نویافته، قابل مشاهده است که بخش‌هایی از آبراهی تاریخی است. این ساختار، درون بستر سنگی کوه کنده شده و قسمت‌هایی از آن امروزه به صورت سنگ چین قابل مشاهده است و نزدیک به ۱۱ کیلومتر درازا و در حدود ۸۰ تا ۱۲۰ سانتی‌متر پهنا دارد. بررسی و پژوهش‌های انجام‌شده، نشان می‌دهد این مسیر، آب موردنیاز محوطه‌های مسکونی و باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی در تنگه بلاغی را فراهم می‌کرده است (کرمی و زارعی، ۱۳۹۵)، (ر. ک. به: تصویر ۴)، (برای بررسی آثار موجود در تنگه بلاغی در یک نگاه کلی ر. ک. به: تصویر ۹).

در بخشی از کتیبه (قاب بالایی) به سال چهارم آتش قبادان اشاره شده است. پیش از پرداختن به این موضوع، بایسته است به این نکته اشاره داشت که: «شاهان ساسانی در هنگام جلوس، آتشی را تأسیس می‌کردند که مبدأ سال‌های پادشاهی آنان به‌شمار می‌رفت» (تفضلی، ۱۳۹۸: ۲۶۲). با توجه به متون پهلوی، منظور از «خسرو قبادان»، «انوشیروان» است (در این باره ر. ک. به: فرنیغ‌دادگی، ۱۳۸۰: ۱۴۱). این پادشاه که در حدود ۴۸ سال (۵۳۱-۵۷۹ م.) بر اریکه سلطنت تکیه زده است؛ فرزند «قباد اول» و از جمله فرمانروایان خوش‌نام و خوش‌آوازه روزگار ساسانی به‌شمار می‌رود. باستان‌شناسان در روند کاوش‌های خود در تنگه بلاغی،

تصویر ۷: موقعیت بقایای پل تاریخی نسبت به سنگ‌نوشته ساسانی در دهانه تنگه بلاغی (عکس از: حمیدرضا کرمی، ۱۳۹۰).

Fig. 7: The location of the remains of the historical bridge in relation to the Sassanid inscription at the mouth of the Bulaghi Strait (Photo by: Hamid Reza Karami, 2011).

► تصویر ۸: رشته سنگ‌چین‌های طولانی با لاشه‌سنگ‌های طبیعی و خرده‌سنگ در تنگه‌بلاغی (عکس از: فرهاد زارع‌کردشولی، ۱۳۸۳).

Fig. 8: Long Stone arrangement line with natural boulders and pebbles in Bulaghi Strait (Photo by: Farhad Zarei-Kordshuli, 2001).

► تصویر ۹: رود پلوار و تنگه‌بلاغی و آثار موجود بر آن در ارتباط با پژوهش حاضر (عکس از: حمیدرضا کرمی، بهمن‌ماه ۱۴۰۱).

Fig. 9: Pulvar River and Tangeh-e-Bulaghi and the existing traces on it in connection with the present research (Photo by: Hamidreza Karami, January, 2022).

آثار جالبی از روزگار ساسانی را شناسایی نموده‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به آثار به‌دست آمده از محوطه ۶۴ تنگه‌بلاغی اشاره داشت (ر. ک. به: Kaim et al., 2007؛ اسدی و همکاران: ۱۳۹۵)؛ از جمله یافته‌های این محوطه، کارگاه تولید و فرآوری شیرۀ انگور است (Kaim et al., 2007: 90, Fig. 15) به‌همراه سکه‌ای از قباد، پدر انوشیروان که در این محوطه به‌دست آمده است (تصویر ۱۰).

بنابراین، کتیبه می‌بایست هشت‌سال مانده به پایان پادشاهی انوشیروان، یعنی ۵۷۱ م. نقر شده باشد. تاریخ درج‌شده بر اغلب کتیبه‌های خصوصی به سال یزدگردی و مربوط به اواخر روزگار ساسانی یا بعد از آن است؛ با این حال در کتیبه

در بند قفقاز از سال ۳۷ پادشاهی انوشیروان (۵۶۸ م.) مستنداتی در دست است (Gadjiev & Kasumova, 2006: 58؛ نیز ر.ک. به: نصراله‌زاده، ج ۱، ۱۳۹۸: ۷۲). در مورد اصلاحات انوشیروان، به‌ویژه فعالیت‌های عمرانی او، از جمله سازماندهی راه‌ها و ساختن پل‌ها مطالب جالبی عنوان شده است (فرای، ۱۳۸۸: ۵۱۸-۵۳۲) که نمونه‌ای از این مطالب از نظر گذرانده می‌شود؛ «اجرای طرح‌های بزرگ آبیاری خسرو انوشیروان در دشت‌های پهناور با برآوردن آب‌بندها و کندن آبراهه‌ها، گویا نخست‌گشایش در گسترش کشاورزی پدیدار کرد» (همان: ۵۲۵؛ هم‌چنین برای بررسی بندها و آبراه‌ها به‌عنوان کوشش‌های عمرانی، به‌ویژه در عهد انوشیروان، ر.ک. به: علی‌تاجر و اکبری، ۱۳۹۱: ۳۶-۴۱).

اکنون باید به نام خاص اشاره‌شده در کتیبه میانی، سطر دوم و ششم، یعنی «زادان فرخ» پرداخت؛ فردی که از او با عنوان «بیدخش» هم یاد شده است. نگارندگان در بررسی‌های خود به سه شخصیت تاریخی با این نام برخوردند که دو مورد از آن‌ها در مبحث حاضر قابل بررسی است؛ نخست، بنابر گفته «طبری»، «زادان فرخ» رئیس نگهبانان خاصه «خسروپرویز» (کریستین سن ۴، ۱۳۸۵: ۳۲۱) که گویا از بزرگان و نجبای منطقه استخر هم بوده است (همان: ۳۵۷)، و دوم، یکی از کاتبان پهلوی با همین نام که کتابی اندرزی را نیز تألیف کرده، بود (تفضلی، ۱۳۷۷: ۲۰۳) که البته دقیقاً نمی‌دانیم به چه زمانی از روزگار ساسانی تعلق داشته است. با توجه به آن‌چه از نظر گذشت، احتمال این‌که مورد نخست، کسی باشد که در کتیبه نویافته تنگه بلاغی نامش آمده است، دور از ذهن نیست. خسروپرویز نوه انوشیروان است؛ پدرش «هرمزد»، پس از انوشیروان، ۱۱ سال (۵۷۹-۵۹۰ م.) پادشاهی کرده است و پس از آن، پادشاهی به خسروپرویز رسیده است (برای سال‌شمار پادشاهی ساسانیان، ر.ک. به: ویسهوفر، ۱۳۸۸: ۳۷۵)؛ به عبارت دیگر، از سال ۴۰ پادشاهی انوشیروان تا زمان پادشاهی خسروپرویز، ۱۹ سال فاصله وجود دارد که منطقی است که این بزرگ‌زاده استخری در قید حیات باشد. همان‌گونه که اشاره شد، از زادان فرخ با عنوان بیدخش یاد شده است. عنوانی که برای والیان روزگار ساسانی به‌کار برده شده است (دریایی، ۱۳۹۴: ۲۵)؛ هم‌چنین در کتیبه عنوان شده است که «مغ‌مردان» (موبدان) مالیات را به زادان فرخ سپرده‌اند. از مهم‌ترین اقدامات انوشیروان، اصلاح امور مربوط به مالیات اراضی بوده است (فرای، ۱۳۸۸: ۵۱۹)؛ از جمله در این باره آمده است که به‌دستور انوشیروان، تمامی اراضی کشاورزی با دقت اندازه‌گیری شده و ممیزی مالیات توسط مردمانی منصف و خیرخواه به عمل می‌آمد (کریستین سن، ۱۳۸۵: ۲۶۴)؛ هم‌چنین، انوشیروان پایگاه روحانیان (موبدان) را ارتقاء بخشید و آنان را به‌عنوان: «گواهان، داوران و متولیان ثبت دادوستد در روستاها یا شهرها یا استان‌های ایران ساسانی به‌کار می‌گرفتند» (فرای، ۱۳۸۸: ۵۲۹). طبری در کتاب تاریخ خود اشاره‌ای آورده است که در پژوهش حاضر قابل تأمل است؛ «و شاه قباد پسر پیروز در اواخر پادشاهی خویش، بگفت تا زمین را از دشت و کوه مساحی کنند تا خراج آن معین باشد و مساحی شد؛ ولی قباد از آن پیش که کار مساحی به سر آمد، بمرسد؛ و چون کسری، پسر قباد به پادشاهی رسید؛ بگفت تا کار را به سر برند

▲ تصویر ۱۰: سکه نقره قباد ساسانی کشف شده از کاوش محوطه ۶۴ تنگه بلاغی (اسدی و همکاران: ۱۳۹۵).

Fig. 10: Ghobad Sassanid silver coin discovered during the excavation of Area 64 of Tangeh-e-Bolaghi (Asadi et al.: 2016).

(ویسهوفر، ۱۳۸۸: ۲۳۶). اکنون در ادامه، به آخرین پرسش پژوهش حاضر پرداخته می‌شود.

پیش از هرچیز باید اشاره داشت، نامی که امروزه با عنوان «پاسارگاد» شناخته می‌شود؛ شکل یونانی‌شده، نامی پارسی است که در آثار کلاسیک مورخان باستانی آمده است (شاپورشه‌بازی، ۱۳۴۹: ۱۲۴). برای این نام که در منابع یونانی «*Πασαργάδα*» بدان اشاره شده است؛ پاره‌ای از پژوهشگران معادل‌هایی را در الواح عیلامی باروی تخت جمشید و نیز کتیبه‌های فارسی باستان عنوان کرده‌اند (ر. ک. به: Stronach, 1978: 280; Spiegel, 1971: 228). منابع ساسانی و نیز منابع فارسی در سده‌های نخست هجری قمری اشاره‌ای به چنین نامی ندارند؛ با این حال، نام‌های دیگری مرتبط با دشت پاسارگاد و رودخانه‌ای که در آن جاری است در منابع سده‌های نخست اسلامی به بعد، عنوان شده است (سامی، ۱۳۳۰: ۲۸)؛ از قبیل: «فروآب»، «پروآب»، «مرغاب» و «پلوار» که بنابر اصل و قاعده دگرگونی زبان، همگی می‌توانند صورت تحول‌یافته‌ی واژه «مروآب» اشاره شده در کتیبه‌نویافته باشند. کهن‌ترین اشاره مربوط به این دشت و اراضی پیرامون آن در کتاب مسالک و ممالک «استخری (اصطخری)» (۳۱۸-۳۲۱ ه.ق.) مشاهده می‌شود: «رود فرواب از جوبرقان برون آید» (اصطخری، ۱۳۶۸: ۱۰۸). «مقدسی» (۳۷۵ ه.ق.) اندکی پس از استخری، نیز به این رود با عنوان فروآب، اشاره می‌کند (مقدسی، ۱۳۸۵: ۶۶۴). هر دو منبع مورد اشاره به زبان عربی نگارش یافته‌اند که حرف «پ» فارسی در آن به صورت «ف» درآمده است. چندی بعد در قرن ششم هجری قمری، «ابن بلخی» (۵۰۰-۵۱۰ ه.ق.) در کتابش که به فارسی نوشته است؛ صورت صحیح فارسی این واژه را ضبط کرده است: «نهر پرواب: منبع این نهر از دهی است که آن را پرواب گویند» (ابن بلخی، ۱۳۸۵: ۱۵۲-۱۵۳). «حمدالله مستوفی» (۷۴۰ ه.ق.) نیز که کتاب *نزهة القلوب* را به فارسی تحریر کرده است، به نام «پروآب» اشاره کرده است (مستوفی، ۱۳۶۲: ۲۲۴). گاه مشاهده می‌شود که هر دو واژه با علامت فتحه نوشته یا خوانده می‌شود که اشتباه است. «لیسترانج» و پس از آن، سامی اما از این اشتباه به دورند. «رودخانه پلوار که جغرافی‌نویسان عرب آن را فروآب و ایرانیان پورواب (پروآب) گویند» (لیسترانج، ۱۳۳۷: ۲۹۷). «سامی» نیز همین اشاره را آورده است و از آوانگار لاتین *Furvâb* برای نشان دادن علامت ضمّه استفاده کرده است (سامی، ۱۳۳۰: ۲۸)؛ بنابراین واژه «پروآب» فارسی و «فروآب» در منابع عربی ملاک اصلی این مبحث قرار می‌گیرد. نام پهلوی این رود بنابر کتیبه «مروآب» است که در پارسی «پروآب» شده است. آن‌گونه که مشاهده می‌شود؛ هم‌خوان^۵ دولبی «م» به هم‌خوان دولبی «پ» تبدیل شده است. واژه «پلوار» نیز صورت دگرگون و قلب‌شده‌ی واژه «پروآب» است. یکی دیگر از نام‌های این رود و دشت با عنوان «مرغاب» آمده است. این نام اگرچه در منابع جدیدتر آمده است و کسانی چون استخری، مقدسی و ابن بلخی بدان اشاره ندارند، اما دارای ریخت و ساختاری اصیل است که به نظر می‌رسد در میان گویشوران بومی دشت پاسارگاد از «مروآب» به «مرغاب» تحول یافته است؛ برای نمونه، «میرزا حسن حسینی» در *فارسنامه* ناصری (۱۳۰۰-۱۳۱۱ ه.ق.) به رود

مُرغاب و قصبه مُرغاب در جوار همان رود اشاره کرده است (حیسنی‌فسایی، ج ۲، ۱۳۸۸: ۱۵۵۸). در این تحول که از فارسی میانه به فارسی نو صورت گرفته است، حرف «W» پهلوی به «γ» تبدیل شده است؛ به عنوان مثال، واژه پهلوی «murw» / «مُرو» در فارسی نو به «morγ» / «مرغ» تبدیل شده است (Mackenzie, 1971: 57). یا واژه پهلوی «muw»: به معنی «موبد» در یکی از تحولات خود به صورت «moγ» / «مُغ» درآمده است (همان: ۱۶۹)؛ بر این اساس، تبدیل واژه مُروآب به مُرغاب کاملاً قانونمند است.

نتیجه‌گیری

آن‌گونه که ملاحظه گردید، پژوهش حاضر خبر از کشف کتیبه نویافته‌ای می‌داد که در تیرماه ۱۴۰۱ در تنگه بلاغی دیده شد و به شمار کتیبه‌های بازمانده از روزگار ساسانی افزود. این کتیبه که از این پس، می‌توان از آن با عنوان «پاسارگاد ۶» یاد کرد؛ در سه بخش مجزا، اما با یک محتوا نوشته شده است. پژوهش حاضر، نخستین کوشش برای خوانش و بررسی آن بود و با توجه به خوانش انجام شده، می‌توان این کتیبه را در شمار کتیبه‌های رجال دوره ساسانی برشمرد. موضوع و محتوای آن نیز خبر از ساخت پل و فراز-راه بر روی رود مُروآب در سال ۴۰ پادشاهی انوشیروان داشت؛ هم‌چنین در کتیبه اشاره شده است که این پل برای همه مردم وقف گردیده است. هزینه ساخت آن نیز توسط مُغ مردان به زادان فرخ داده شد. با چنین ساختاری در میان کتیبه‌های رجال دوره ساسانی مواجه بوده‌ایم و آن کتیبه مهرنرسی، بزرگ‌فرمدار یزدگرد در فیروزآباد است. پیش از کشف کتیبه، آثار پل و فراز-راه توسط باستان‌شناسان پایگاه میراث جهانی پاسارگاد شناسایی و بررسی شده بود که مستندات آن از نظر گذشت. به نظر می‌رسد زادان فرخ که دوبار در کتیبه نام او آمده است، از جمله شخصیت‌های بلندپایه درباری بوده است که نشانی‌اش از روزگار خسرو پرویز به جای مانده است. با توجه به اشاره به نام مُروآب در کتیبه، می‌توان به نام اصیل این منطقه در روزگار ساسانی پی‌برد و آن‌گونه که بیان شد؛ تمامی نام‌های پس از آن همانند: پروآب، فروآب، مرغاب و درنهایت پُلوار، شکل تحول‌یافته همان نام ساسانی است. سرانجام باید اشاره داشت که نگارندگان تمامی تلاش خود را برای خوانش هرچه بهتر این کتیبه به‌کار گرفته‌اند؛ با این حال، بررسی‌های بیشتر از سوی پژوهشگران و دانشمندان در ارتباط با متن این کتیبه و ساختارهای پیرامون آن، هم‌چنان ضروری می‌نماید.

سپاسگزاری

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از تمام کسانی که با هم‌فکری و هم‌راهی از زمان شناسایی کتیبه تا به‌انجام رسیدن این پژوهش آنان را یاری کرده‌اند، صمیمانه قدردانی نمایند؛ از جمله: دوتن از اهالی پاسارگاد، به‌ویژه به‌خاطر مطلع کردن نگارندگان از ماهیت کتیبه، دکتر حمید فدایی (مدیریت پیشین پایگاه میراث جهانی تخت جمشید)، مهندس محمد نصیری حقیقت (سرپرست پایگاه میراث جهانی

پاسارگاد)، جناب آقای هربرت کریم‌مسیحی که زحمت تصویربرداری از کتیبه بر عهده ایشان بود. جناب آقای فرشاد صالحی و مستندنگاری هوایی ایشان از کتیبه، آقایان علیرضا زارع و بابک بهرامی، دو تن از هنرمندان مرودشت که قالب کتیبه را تهیه کردند و مساعدت ایشان در خوانش کتیبه بسیار راهگشا بود. تیم یگان حفاظت و حراست پایگاه میراث جهانی پاسارگاد که در تمامی لحظات نگارندگان را همراهی کرده‌اند.

درصد مشارکت نویسندگان

خوانش و ترجمه کتیبه و تحلیل زبانی و تاریخی آن توسط مجتبی دورودی، انجام شده است. موضوعات مرتبط با باستان‌شناسی و تاریخچه فعالیت‌های انجام شده در دشت پاسارگاد توسط سایر اعضا تهیه و به رشته تحریر درآمده است.

تعارض و منافع

نویسندگان ضمن اعلام رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی‌ها، وجود هرگونه تعارض منافع با شخص یا دستگاه دولتی را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت

۱. برای بررسی نام و جایگاه پاسارگاد در منابع کلاسیک، ن. ک. به: Herodot, 1972; Ctesias, 1888; Strabo, 1925; Xenophon, 1949. برای بررسی این مکان و جایگاه در منابع پژوهشگران و مستشرقین در چند قرن گذشته، ن. ک. به: Morier, 1812; Ker Poeter, 1821; Heeren, 1833; Rich, 1839; Flandin & Coste, 1843-54; Texier, 1852; Spiegel, 1873; Curzon, 1892; Sykes, 1902. برای بررسی‌های جدیدتر، به‌ویژه در حوزه‌های تاریخ، باستان‌شناسی و زبان‌شناسی مرتبط با جایگاه و نام پاسارگاد، پیش از «استرونخ» نیز ر. ک. به: Herzfeld, 1908; Sarre, 1910; Herzfeld, 1929-30; Schmidt, 1940; Ghirshman, 1964; Nylander, 1966; Mallowan, 1979; Krefter, 1985; سامی، ۱۳۴۰.

2. Kūčikak

۳. دو صورت حرف نویسی و آوانویسی در پراکنش آمده است.

4. Christensen

۵. برابر نهاد اصطلاح (صامت) است و برای (مصوت) عنوان (واکه) به کار می‌رود.

کتابنامه

- ابن بلخی (۱۳۸۵). فارس نامه. تصحیح و تحشیه: گای لیسترانج و رینولد الن نیکلسون، تهران: اساطیر، چاپ اول.
- ابوالقاسمی، محسن، (۱۳۸۹). دستور تاریخی زبان فارسی. تهران: سمت، چاپ هشتم.
- اسدی، احمدعلی؛ کایم، باربارا؛ و حیدری، رضا، (۱۳۹۵). «گزارش‌های کاوش باستان‌شناسی محوطه ۶۴ تنگ بلاغی». آرشیو پایگاه میراث جهانی پاسارگاد (منتشر نشده).
- اصطخری، ابواسحق ابراهیم، (۱۳۶۸). مسالک و ممالک. به‌کوشش: ایرج افشار، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ سوم.
- اکبرزاده، داریوش؛ و طاووسی، محمود، (۱۳۸۵). کتیبه‌های فارسی میانه (پهلوی ساسانی). تهران: نقش هستی، چاپ اول.

- بهار، مهرداد، (۱۳۴۵). واژه‌نامه بندهشن. تهران: بنیاد فرهنگ ایران، چاپ اول.
- بهار، مهرداد، (۱۳۵۱). واژه‌نامه گزیده‌های زاداسپریم. تهران: بنیاد فرهنگ ایران، چاپ اول.
- تفضلی، احمد، (۱۳۴۸). واژه‌نامه مینوی خرد. تهران: بنیاد فرهنگ ایران، چاپ اول.
- تفضلی، احمد، (۱۳۷۷). تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام. تهران: سخن، چاپ دوم.
- تفضلی، احمد، (۱۳۹۸). مقالات احمد تفضلی. گردآورنده: ژاله آموزگار، تهران: توس، چاپ اول.
- جعفری دهقی، محمود (۱۳۹۵). راهنمای کتیبه‌های فارسی میانه (پهلوی ساسانی). تهران: سمت، چاپ اول.
- حسینی فسایی، حسن، (۱۳۸۸). فارسنامه ناصری. دوره دو جلدی، تصحیح: منصور رستگار فسایی، تهران: امیرکبیر، چاپ اول.
- خلف تبریزی، محمدحسین، (۱۳۴۲). بُرهانِ قاطع. به اهتمام: محمد معین، تهران: ابن سینا، چاپ دوم.
- داعی‌الاسلام، محمدعلی، (۱۳۶۳). فرهنگ نظام فارسی به فارسی با ریشه‌شناسی و تلفظ واژه‌ها به خط اوستایی. دوره سه جلدی، تهران: دانش، چاپ دوم.
- دریایی، تورج، (۱۳۹۴). شاهنشاهی ساسانی. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: ققنوس، چاپ هفتم.
- دلشاد، سهیل، (۱۴۰۰). «کتیبه‌های شاهی هخامنشی منتقل شده از تخت جمشید و پاسارگاد». پارسه‌پاسارگاد، ۶ (۲۵): ۸-۹.
- دورودی، مجتبی؛ اولادحسین، محمدجواد؛ و فدایی، حمید، (۱۴۰۰). «کتیبه کوه رحمت (نویافته)». پژوهش‌های ایران‌شناسی. ۱۱ (۲): ۱-۱۶. <https://doi.org/10.22059/jis.2021.328580.1020>
- سامی، علی، (۱۳۳۰). پاسارگاد یا قدیمی‌ترین پایتخت کشور شاهنشاهی ایران. شیراز: معرفت شیراز، چاپ اول.
- زارعی‌کردشولی، فرهاد، (۱۳۹۶). «دستکندهای موسوم به راه شاهی در تنگ بلاغی». پاسارگاد ۱، مجموعه مقاله‌های حفاظت و مرمت باستان‌شناسی، معماری، زمین‌شناسی، مردم‌شناسی و گردشگری، به‌کوشش: محمدحسن طالبیان و حمید فدایی: ۵۲-۶۶.
- شاپور شهبازی، علیرضا، (۱۳۴۹). کوروش بزرگ. شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز، چاپ اول.
- زوندرمان، ورنر، (۱۳۹۰). «فارسی میانه». در: راهنمای زبان‌های ایرانی، ویراسته رودیگر اشمیت، ترجمه زیر نظر: حسن رضایی باغیبدی، تهران: ققنوس، چاپ اول.
- صولت، فرهاد، (۱۳۹۸). راهنمای جغرافیایی سنگ‌نوشته‌های پهلوی استان فارس. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری. چاپ اول.

- طاووسی، محمود، (۱۳۷۲). واژه‌نامه‌ی شایسته‌نشیاست. شیراز: دانشگاه شیراز، چاپ دوم.
- عسکری‌چاوردی، علیرضا؛ و کلیری، فرانچسکو، (۱۳۹۳). سکونتگاه‌هایی روستایی از دوره‌های هخامنشی و فراهخامنشی محوطه‌های ۷۶ و ۷۷ تنگ‌بلاغی، پاسارگاد. تهران: همپا، چاپ اول.
- علی‌تاجر، سعید؛ و اکبری، علی، (۱۳۹۰). «ساخته‌های ساسانی در دل ایرانشهر به روایت متون ساسانی». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۳ (۲): ۲۵-۴۴. https://nbsh.basu.ac.ir/article_443.html
- عمید، حسن، (۱۳۸۹). فرهنگ فارسی عمید. تهران: راه رشد، چاپ اول.
- فرای، ریچارد نلسون، (۱۳۸۸). تاریخ باستانی ایران. ترجمه‌ی مسعود رجب‌نیا، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ چهارم.
- فرنبرگ‌دادگی، (۱۳۸۰). بندهشن. گزارنده: مهرداد بهار، تهران: توس، چاپ دوم.
- فره‌وشی، بهرام، (۱۳۹۰ الف). فرهنگ زبان پهلوی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ ششم.
- فره‌وشی، بهرام «گزارنده»، (۱۳۹۰ ب). کارنامه اردشیر بابکان با متن پهلوی، آوانویسی، ترجمه‌ی فارسی و واژه‌نامه. تهران: دانشگاه تهران، چاپ پنجم.
- کرمی، حمیدرضا؛ و طالبیان، محمدحسن، (۱۳۹۲). «مدیریت آب منطقه پاسارگاد در دوره‌ی هخامنشی». پژوهش‌های باستان‌شناسی مدرس، ۵ و ۶ (۱۰ و ۱۱): ۲۱۶-۲۴۲.
- کرمی، حمیدرضا؛ و زارعی‌کردشولی، فرهاد، (۱۳۹۵). «بررسی باستان‌شناسی شهرستان پاسارگاد و بخش مشهد مرغاب». آرشیو پایگاه میراث جهانی پاسارگاد، (منتشر نشده).
- کرمی، حمیدرضا؛ و گرامی، فرزانه، (۱۳۹۶). «بررسی مسیرهای هخامنشی نویافته در منطقه‌ی پاسارگاد». پاسارگاد ۲. مجموعه مقاله‌های حفاظت و مرمت باستان‌شناسی، معماری، زمین‌شناسی، مردم‌شناسی و گردشگری، به‌کوشش: محمدحسن طالبیان و حمید فدایی: ۱۱۵-۱۳۰.
- کرمی، حمیدرضا، (۱۳۹۷). «الگوهای سامانه‌های آبی در شکل‌گیری پایتخت هخامنشی پاسارگاد». م جموعه مقالات نخستین همایش بین‌المللی تاریخی فرهنگی جنوب ایران (فارس تاریخی)، آذرماه ۱۳۹۶: ۳۲۷-۳۵۱.
- کریستین سن، آرتور، (۱۳۸۵). ایران در زمان ساسانیان. ترجمه‌ی رشید یاسمی، تهران: صدای معاصر، چاپ پنجم.
- لیسترانج، گای، (۱۳۳۷). جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی. ترجمه‌ی محمود عرفان، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ اول.
- مستوفی، حمدالله، (۱۳۶۲). نزهةالقلوب. به تصحیح: گای لیسترانج، تهران: ارمغان، چاپ اول.
- مشکور، محمدجواد، (۱۳۴۶). فرهنگ هزوارش‌های پهلوی. تهران: بنیاد فرهنگ ایران، چاپ اول.

- مقدسی، ابوعبدالله محمدبن احمد، (۱۳۸۵). احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم. ترجمه علینقی منزوی، تهران: مؤسسه پژوهشی و انتشاراتی کومش، چاپ دوم.
- نصراله‌زاده، سیروس، (۱۳۹۸). کتیبه‌های خصوصی فارسی میانه ساسانی و پس‌ساسانی (گورنبشته، یادبودی). دوره دو جلدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول.
- ویسهوفر، یوزف، (۱۳۸۸). ایران باستان از ۵۵۰ پیش از میلاد تا ۶۵۰ پس از میلاد. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: ققنوس، چاپ دهم.

- Abolghassemi, M., (2011). *A Historical Grammar of The Persian Language*. Tehran: Samt. (in Persian).
- Akbarzadeh, D. & Tavoossi, M., (2004). *Middle Persian inscriptions (Sasanian Pahlavi)*. Tehran: Naqsh-e hašti. (in Persian).
- Alitajer, S. & Akbari, A., (2013). "Sassanid Constructions in Del-e Iranshahr According to Early Historical Texts". *Pazhohesh-haye Bastanshenasi Iran*, 2 (3): 25-44. (in Persian). https://nbsh.basu.ac.ir/article_443.html?lang=en
- Amid, H., (2011). *Amid's Persian dictionary*. Tehran: Rah-e Roshd. (in Persian).
- Asadi, A. & Kaim, B., (2009). "The Achaemenid building at site 64 in Tang-e Bulaghi". *Arta*, 3: 1-20. (in Persian).
- Asadi, A., Kaim, B. & Heydari, R., (2017). "Archaeological excavation reports of area 64 Tang-e Bulaghi". Archive of Pasargad World Heritage Site, (Unpublished). (in Persian).
- Askari Chaverdi, A. & Callieri, P., (2014). *Tang-e Bolaghi(Fars), Sites TB 76 and TB 77 Rural Settlements of The Achaemenid and Post-Achaemenid Periods*. Shiraz: Shiraz University of Arts. (in Persian).
- Bahar, M., (1967). *Glossary of Bundahish*. Tehran: Iranian Culture Foundation. (in Persian).
- Bahar, M., (1937). *Glossary of Selections of Zādsparam*. Tehran: Iranian Culture Foundation. (in Persian).
- Christensen, A. E., (2007). *L' Iran Sous les Sassanides*. Translated by: Rashid Yasami, Tehran: Sedaye Moaser. (in Persian).
- Ctesias, (1888). *The Fragments of The Persika of Ktesias*. Gilmore's ed., London.
- Curzon, G. N., (1892). *Persia and the Persian Question*. 2 vol, London: Frank Cass & Co.
- Da'i-ol-Islam, M., (1985). *Farhang- e nezam, Farsi in Farsi with etymology and pronunciation of words in Avestan script*. three-volume series, Tehran: Danesh. (in Persian).
- Daryaeae, T., (2005). *The Sasanian Empire*. Tehran: Qoqnoos. (in Persian).
- de Blois, F., (1993). "Middle-Persian Funerary Inscriptions from South-

Western Iran”. *Medioiranica: Proceedings of the International Colloquium Organized by Katholieke Universiteit Leuven from the 21st to the 23rd of May 1990*, ed. W. Skalmowski and A. Van Tongerloo, Leuven: 29-43.

- Delshad, S., (2022). “Achaemenid royal inscriptions transferred from Persepolis and Pasargad”. *Parsa Pasargadae World Heritage site Newsletter*, 6(20): 8-9. (in Persian).

- Doroodi, M., Ovladhoseyn, M. J. & Fadei, H., (2022). “Kuh-e-Rahmat inscription (Newly Found)”. *Iranian Studies*, 11 (2): 1-16. <https://doi.org/10.22059/JIS.2021.328580.1020>. (in Persian).

- Farahvashi, B., (2012 A). *Pahlavi language dictionary*. Tehran: Tehran University Press. (in Persian).

- Farahvashi, B., (2012 B). *Karnameye Ardeshire Babakan*. Tehran: Tehran University Press. (in Persian).

- Faranbghdādegī, (2002). *Bundahishn*. Translated by: Mehrdad Bahar, Tehran: Toos. (in Persian).

- Flandin, E. & Coste, P., (1843-54). *Voyage en Prese*. Paris: Gide et J. Baudry.

- Frye, R. N., (2002). *The History of Ancient Iran*. Translated by: Masoud Rajab Nia, Tehran: Elmi & Farhangi (in Persian).

- Gadjev, M. S. & Kasumova, S. Yu., (2006). *Middle Persian Inscriptions of Derbent of the 6th c. (Srednepersidskie nadpisi Derbenta VI veka)*. Moscow: Izdatelskaia firma Vostochnaia literatura RAN.

- Ghirshman, R., (1964). *Persia from the Origins to Alexander the Great*. London: Thames and Hudson.

- Gignoux, Ph., (1968). “L’inscription de Kartir à Sar Mašhad”. *Journal Asiatique*, 225: 387-418.

- Gignoux, Ph., (1972). *Glossaire des inscriptions pehlevies et parthes, Corpus Inscriptiounum Iranicarum*. London: Lund Humphries.

- Gignoux apud Gyselen: Gignoux, Ph., (1978a). “Review of D. Stronach, Pasargadae”. *Studia Iranica*, 7: 309-312. (in Persian).

- Gropp, G., (1969). “Vier ostodan-Inschriften bei Eas̄tahr”. in: Hinz, W., *Altiranische Funde und Forschungen*, Berlin: 258-263.

- Ḥosaynī Fasā’ī, Ḥ., (2009). *Fars-Nama-ye Naseri*. Tehran: Amirkabir.

- Heeren, A. H. L., (1818). *Historical Researches Into the Politics, Intercourse, and Trade of the Principal Nations of Antiquity*. 3 vol, Oxford, Talboys.

- Helwing, B., Kirsi, O. L. & Seyedin, M., (2012). “The Dead in 5th Millennium BC Darre-ye Bolaghi: First Evidence on Bakun-Period Burial Rites from Southern Iran”. in: *Nāmvarnāmeḥ; Papers in Honour of Massoud Azarnoush*: 594-587. (in Persian).

- Henning, W. B., (1954). “The Inscription of Firuzabad”. *Acta Iranica*, 15: 431-435. https://doi.org/10.1163/9789004671386_029

- Herodotus, (1972). *Histories*. Translated by: Aubrey de Sélincourt.

Revised, with an introduction and notes by A. R. Burn. London: New York, Ringwood, Toronto, Auckland, Penguin Books.

- Herzfeld, E., (1908). "Pasargadae". in: *Klio*, Vol. III, Leipzig: 1-68. <https://doi.org/10.1524/klio.1908.8.8.1>

- Herzfeld, E., (1929-30). "Bericht über die Ausgrabungen von Pasargadae". *AMIT*, I: 4-16.

- Ibn-e Balkhi, (2007). *Fārs-Nāma*. Compiled by: A. N. Behrouzi. Shiraz: The Union of Fars Publication Press. (in Persian).

- Istakhri, A., (1990). *Masalik al-Mamalik [Traditions of Countries]*. Compiled by: I. Afshar. Tehran: Bongahe Tarjomeh-va-Nashre Ketab. (in Persian).

- Jaafari Dehaghi, M., (2017). *A Guide to Middle Persian Inscriptions (Sasanian Pahlavi)*. Tehran: Samt. (in Persian).

- Kaim, B., Asadi, A. & Heidari, R., (2007). "Irano- Polish Excavation at site No. 64 at Tang-e Boulaghi". in: *Archaeological Reports 7(2), on the Occasion of The 9th Annual Symposium on Iranian Archaeology*, Tehran: Research center for ICHHTO: 69-96. (in Persian).

- Karami, H. & Talebiyan, M. H., (2014). "Water control system of Pasargad during Achaemenid period". *Modares Archeological Research*, 5 & 6, (10 & 11): 216-242. (in Persian).

- Karami, H. & Zarei Kordshuli, F., (2017). "Archaeological Survey of Pasargad City and Mashhad e- Morghab District". Pasargad World Heritage Site Archives, (Unpublished). (in Persian).

- Karami, H. & Gerami, F., (2017). "Survey of newly discovered Achaemenid routes at Pasargadae district". *Pasargadae 2, A Corpus of Research Articles on Preservation & Restoration issues, Archaeology, Architecture, Geology, Anthropology and Tourism industry of Pasargadae World Heritage Site*, Editors, Mohammad Hassan Talebian & Hamid Fadaei: 115-130. (in Persian).

- Karami, H., (2019). "Patterns of water systems in the formation of the Achaemenid capital of Pasargad". *Proceedings of the first international historical and cultural conference of southern Iran (Historical Persia)*. December 2016: 327-351. (in Persian).

- Krefter, F., (1979). "Mit Ernst Herzfeld in Pasargadae und Persepolis 1928 und 1931-1934". in: *Archaeologische Mitteilungen aus Iran, Neue Folge*, 12: 13-25, pl. 1-7.

- Ker Porter, R., (1821). *Travels in Georgia, Asia, Armenia, Ancient Babylonia, during the years 1817, 1818, 1819 and 1820 I*. London: Ternoster-row. <https://doi.org/10.5962/bhl.title.158231>

- Khalaf-e Tabrizi, M H., (1963). *Burhan-i Qati*. by the efforts of Mohammad Moin, Tehran: Ibn Sina. (in Persian).

- Kleiss, W., (1991). "Wasserschuttdämme und Kanalbauten in der Umgebung von Pasargadae". *IranMitt n.F.*, 24: 23-30.

- Lecoq, P., (1997). *Les inscriptions de la Perse achéménide: Traduit du vieux perse, de l'élamite, du babylonien et de l'araméen*. Paris: Gallimard.
- Le strange, G., (1959). *The Lands of The Eastern Caliphate*. Translated by: Mahmood Erfân, Tehran: Bongahe Tarjomeh-va-Nashre Ketab. (in Persian).
- MacKenzi, D. N., (1971). *A Concise Pahlavi Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Mallowan, M., (1985). "Cyrus the Great (558-529 B.C.)". in: *The Cambridge History of Iran 2. The Median and Achaemenian Periods*, Cambridge: 392-419. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521200912.008>
- Mashkour, M. J., (1968). *The Huzvāresh Dictionary*. Tehran: Iranian Culture Foundation. (in Persian).
- Morier, J. P., (1812). *A Journey through Persia, Armenia and Asia Minor to Constantinople, in the years 1808 and 1809*. London. <https://doi.org/10.5962/bhl.title.149994>
- Muqaddasi, M., (1988). *Aḥsan Al-Taqāsīm fī Ma'rifat Al-Aqālīm [The Best Divisions in the Knowledge of the Regions]*. Translated by: A. N. Monzavi, Tehran: Authors and Translators of Iran. (in Persian).
- Mustawfi, H., (1984). *Nuzhat al-Qulub*. Edited by: Guy Le strange, Tehran: Armaghan. (in Persian).
- Nasrollahzadeh, C., (2019). *Middle Persian Private Inscriptions in the Sasanian and Post-Sasanian Period (Funerary and Memorial Inscriptions)*. 2 vol, Tehran: Institute for Humanities & Cultural Studies. (in Persian).
- Nyberg, H. S., (1964). *A manual of Pahlavi*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Nylander, C., (1966). "The toothed chisel in Pasargade; Further notes on old Persian stonecutting". *American Journal of Archaeology*, 70: 373-376. <https://doi.org/10.2307/502333>
- Nylander, C., (1970). *Ionians in Pasargadae. Studies in old Persian architecture*. Acta Universitatis Upsaliensis Boreas 1, Uppsala, Uppsala: Universitetetbiblioteket
- Rich, C. J., (1839). *Narrative of a Journey to the Site of Babylon in 1811*. London: Duncan and Malcolm.
- Sami, A., (1956). *Pasargadae. The Oldest Imperial Capital of Iran*. Shiraz: M 'refat Shiraz. (in Persian).
- Sarre, F. & Herzfeld, E., (1910). *Iranische Felsreliefs. Aufnahmen und Untersuchungen von Denkmälern aus alt- und mittelpersischer Zeit*. Berlin: Ernst Wasmuth A.-G.
- Shapur Shahbazi, A., (1971). *Cyrus the Great*. Shiraz: Shiraz University Press. (in Persian).
- Solat, F., (2019). *A Geographical Handbook of Pahlavi Inscriptions of Fars Province*. Tehran: Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. (in Persian).

- Sundermann, W., (2012). "Middle Persian". in: *Compendium Linguarum Iranicarum*, Edited by: Rüdiger Schmitt, Under the supervision of Hassan Rezai Baghbidi, Tehran: Qoqnoos. (in Persian).
- Sykes, M., (1902). *Ten Thousand Miles in Persia*. London: J. Murray.
- Schmidt, E. F., (1940). *Flights over Ancient Cities of Iran*. Chicago, Illinois, University of Chicago.
- Schmitt, R., (2009). *Die altpersischen Inschriften der Achaimeniden*. Wiesbaden: Reichert.
- Schmitt R., (1991). *The Bisṭun Inscriptions of Darius the Great Old Persian Text*. London: Corpus Inscriptionum Iranicarum.
- Spiegel, F., (1971). *Die Altpersischen Keilschriften*. Amsterdam: Oriental Press.
- Spiegel, F., (1873). *Eranische Alterthumskunde*. Leipzig, Wilhelm Engelmann.
- Sprengling, M., (1953). *Third Century Iran: Sapor and Kartir Martin Sprengling*. Chicago: University of Chicago Press.
- Strabo, (1949). *Geography*. with an English Translation by: H. L. Jones, 8 vol, London.
- Stronach, D., (1979). *Pasargadae; a report on the excavations conducted by the British Institute of Persian studies from 1961 to 1963*. Oxford, Clarendon.
- Tafazzoli, A., (1970). *Glossary of Mēnōg ī Xrad*. Tehran: Iranian Culture Foundation. (in Persian).
- Tafazzoli, A., (1999). *History of Iranian literature before Islam*. Tehran: Sokhan. (in Persian).
- Tafazzoli, A., (2020). *A Tafazzoli's Collected Persian Papers*. edited by: Jaleh Amouzgar Tehran: Toos. (in Persian).
- Tavoossi, M., (1993). *A Glossary of Šāyisṭ Nē Šāyisṭ*. Shiraz: Shiraz University Press. (in Persian).
- Texier, C. F. M., (1852). *Description de l'Arménie, la Perse et la Mésopotamie*, 2 vol, Paris.
- Wiesehöfer, J., (2010). *Ancient Persia*. Translated by: Morteza Saghebfar, Tehran: Qoqnoos. (in Persian).
- Xenophon, (1925). *Cyropaedia* with an English Translation by: W. Miller, 2 vols, London.
- Zarei Kordshuli, F., (2017). "Hand hewn features in the rock face at Tangi- Bulaghi". *Pasargadae 1, A Corpus of Research Articles on Preservation & Restoration issues, Archaeology, Architecture, Geology, Anthropology and Tourism industry of Pasargadae World Heritage Site*. Editors: Mohammdd Hassan Talebian & Hamid Fadaei: 52-66. (in Persian).